

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

תרגום השבעים על ידי תלמי המלך

תנן (מגילה ח:): אין בין ספרים לתפילין ומזוזות, אלא שהספרים נכתבין בכל לשון, ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית. רשב"ג אומר, אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית.

ובגמרא (ט:): ותניא, אמר רבי יהודה, אף כשהתירו רבותינו יוונית, לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך. דתניא, מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד, ואמר להם, כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעת אחת. ומבארת הגמרא כמה וכמה מקומות שבהם שינו החכמים את התרגום מחשש שמא יטעה בהבנת הכתוב בתורה.

לימוד הים של שלמה שאסור ללמד תורה לגוי אלא במקום סכנה

ובגמרא במסכת בבא קמא (לח.) איתא: תנו רבנן, וכבר שלחה מלכות רומי שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל, למדונו תורתכם. קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתן אמרו להם, דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא, חוץ מדבר זה, שאתם אומרים שור של ישראל שנגח שור של כנעני - פטור, של כנעני שנגח שור של ישראל - בין תם בין מועד משלם נזק שלם... [- והם לא גילו להם טעמו של דבר, שיהא ממונו של כנעני בחזקת הפקר, מפני הסכנה. רש"י] ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות.

והקשו התוספות (ד"ה קראו): ואם תאמר, והא אמרינן בחגיגה (יג.) המלמד תורה לעובד כוכבים עובר בעשה ד"מגיד דבריו ליעקב" (תהילים קמז). ויש לומר, דבעל כרחן עשו, על פי דברי המושל, ולא נתחייבו למסור עצמן. אי נמי, עשו עצמם גרים כו'. הרי שהקשו התוספות כיצד הותר לחכמים ללמד את אותם סרדיוטות את כל התורה כולה, ויישבו שעשו כן בעל כרחם ולא היו צריכים למסור את הנפש על דבר זה, או שלא ידעו שהם סרדיוטות ממלכות רומי, וכסבורים היו שגרים הם.

הים של שלמה (ב"ק פ"ד סימן ט) מוציא מדברי התוספות, מכך שהוצרכו לומר שהיה בכך משום 'מסירות נפש' - שאסור ללמד תורה לגוי אף לא משום שלום מלכות, וקל וחומר שלא משום סתם שכר הנאה, וכל ההיתר הוא רק במקום גזירה והכרח. ומכאן לומד הוא תוכחה מגולה לאותם הנמצאים במדינת ספרד ובארץ ישמעאל ולומדים תורת ה' עם האומות בעבור הנאתן ותשלומי שכרן. שבכך מיילדים הם בנים לעבודה זרה, כי אחר כך הם מהפכים הדבר למינות, כאשר שמענו וראינו בעוונותינו הרבים. וה' מסר את התורה בקבלה למשה לומר ליהושע ויהושע לזקנים וכו' ולא הניח לכתוב תורה שבעל פה כדי שלא יהפכוה למינות. ומסיק המהרש"ל: אם כן, אותם האנשים החטאים בנפשותם ובגופם להפר עצת ה', אשר לומדים עם האומות - לענ"ד גדול עונם מנשוא, ולא יראו בנחמת ציון.

ראיית המהרש"ל מתוספות שאסור לשנות דבר מן התורה אף במקום סכנה

עוד לומד היש"ש מדברי התוספות, שאף במקום סכנה ומסירת נפש, אסור לשנות דבר אחד מן התורה - שהרי לפי יישובם הראשון של תוספות אירע המעשה אחר שמלכות הרשעה הכריחתם לחכמים ללמד תורה לאותם הסרדיוטות. ואם כן, מדוע לא חששו חכמים שמא תעליל מלכות הרשעה עליהם, על מה שפוטרים את ישראל מתשלום על נזקי גוי ומחייבים אותם נזק שלם על נזקי ישראל. וכי לא היה ראוי לחוש ח"ו לכמה שמדות וחורבות היכולים לצאת מזה. ובפרט מלכות הרשעה, מלכות רומי, שכל מחשבתם רק להתגולל ולהתנפל על ישראל. ואם כן, היה להם לשנות וללמד שהדין הוא, או ששניהם חייבים או ששניהם פטורים. [ויש להוסיף שהרי אותם סרדיוטות אמרו להדיא 'ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות' - הרי שמצד המהלך הרגיל, היו צריכים לומר זאת למלכות ובודאי היה הדבר גורם רעות רבות לישראל, שהרי לכן הודיעום דבר זה ש'אין אנו מודיעים אותו למלכות'].

אלא שמע מינה, אומר המהרש"ל, שמחוייבים אנו למסור נפשנו על קידוש השם, ואם חס ושלום ישנה הדין הרי זה ככופר בתורת משה. ומסתמא איירי בגון שהשרים שאלו בפרטות על כל דין ודין, מה דין שור של ישראל שנגח לשל נכרי, ומה דין שור של נכרי שנגח לשל ישראל - ולכן לא יכלו להישמט מהם אלא הוכרחו להשיב האמת ולמסור נפשם על קידוש השם. והעתיק דברי היש"ש, השל"ה במסכת שבועות (תורה אור אות ק).

על יסוד זה אותו למד היש"ש מדברי התוספות, הוא מוסיף ותמה מסוגיית הגמרא דידן בתרגום התורה על ידי שבעים ושנים זקנים. שהרי בגמרא מבואר להדיא שכל הזקנים שינו את התורה, וכיצד עשו זאת, והלא נתבאר מדברי התוספות שיש למסור על כך את הנפש.

ומיישב המהרש"ל, שמעשה זה שאני, שהרי מן השמים הסכימו עמם, והיה זה כעין רוח הקודש. ועוד, שהרי לא שינו דבר ממשמעותו אלא רק שינו הלשון כדי שלא יפרשו באופן שיהפך למינות. ומשמעות הפסוק אחר השינוי הוא כפי המשמעות האמיתית של הפסוק קודם השינוי, ודבר זה מותר לעשותו, אבל לומר על הפסוק חייב או להיפך - בזה הרי הוא ככופר בתורת משה.

ביאור ה'יד אליהו' בהוספת רש"י ש'תלמי - מלך מצרים היה' כיישוב קושיית היש"ש

בשו"ת יד אליהו (סימן מח) נשאל אם מותר ללמוד תורה עם עכו"ם משום איבה או קצת סכנה ומשום שכר. בתשובתו הוא מביא ראיה לנדון זה מדברי התוספות הנזכרים בבבא קמא, וכפי שהוכיח היש"ש מדבריהם, שכל ההיתר אינו אלא משום פיקוח נפש, אבל משום איבה לחוד וכ"ש משום שכר - אסור ללמוד עמהם.

לשנות
דבר מן
התורה
משום
פיקוח
נפש

יום שלישי יז טבת

מגילה דף ט

ה'תשפ"ג

a8843414@gmail.com

רבי אליהו מלובלין מוסיף ומציין לדברי היש"ש 'שהחמיר מאד בזה' ונקט שלשנות שום דין אסור אפילו משום פיקוח נפש, אלא מחוייב למסור נפשו על דבר זה. והוא מעיר כי ראיית היש"ש מדברי התוספות לענין זה - שאם מותר לשנות מדוע לא שינו והכניסו עצמם לסכנה - אינה מוכרחת. כי יתכן שידועים היו שאין סכנה בדבר שיגידו שכן הוא הדין, ומכל מקום לא רצו לגלות את טעם הדין - כי בטעם הדין היה משום סכנה. [אך יש להעיר אל דבריו כנ"ל, שמדברי הסרדיוטות משמע שאם היו מודיעים עיקר הדין למלכות, גם כן היו מסתכנים]. את קושייתו של המהרש"ל ממעשה תלמי המלך, מיישב היד אליהו ב'דברי אגדה' על פי דקדוק בדברי רש"י. רש"י (ט. ד"ה תלמי) מפרש שתלמי - מלך מצרים היה. ודבר זה אין לו הבנה, מה כוונתו להודיענו בזה, ומה נפקא מינה לנו אם היה מלך מצרים או לא.

אלא, אומר רבי אליהו מלובלין, אפשר שכוונת רש"י לתרץ את קושייתו של היש"ש, כיצד שינו את התורה מחמת חשש סכנה, והלא צריך למסור על דבר זה את הנפש וכמו שכתב מהרש"ל [ודוחק לומר שיש חילוק בין דין מדיני התורה, שאותו אין לשנות אפילו בחשש סכנה, ובין שאר ענייני תורה - דמהיכי תיתי לחלק כן, ואפילו פסוק 'ותמנע היתה פילגש' למדו ממנו חז"ל כמה עניינים, ומנשה נתבע על שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי, אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא 'ואחות לוטן תמנע' 'ותמנע היתה פילגש' (סנהדרין צט:)].

אך נראה לחדש, כי בודאי במקום סכנה מותר לשנות - שהרי אין לך דבר העומד מפני פיקוח נפש. ומה שהזהיר המהרש"ל שלא לשנות היינו רק באופן דליכא סכנה בודאי אלא רק חשש סכנה, אבל באופן שהדבר ידוע שיש סכנה ודאי, מנין למהרש"ל להחמיר בזה יותר משאר כל המצוות שנאמר בהם 'וחי בהם', ואין זה בכלל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, שבהם אמרין 'יהרג ואל יעבור'.

ובמדרש רבה על הפסוק 'והשיבך ה' מצרים באניות', מבואר שכיון שחטאו וחזרו למצרים, כשמסרו עצמם על נרות חנוכה נענשו, וביאר היפה ענף שלא הועילה להם זכות המצווה כיון שחטאו בשיבתם למצרים. ומעתה יש לומר שזה נתכוון רש"י לבאר, מה היה הטעם שלא מסרו נפשם על שינוי התורה, ועל כך פירש רש"י שתלמי מלך מצרים היה וכיון שהיו במצרים וחסאו בשיבתם שם - לא סמכו על מסירת נפשם, וסברו שיותר טוב שלא יכנסו לסכנה, והיכא דשכיח הזיקא גם היש"ש מודה שמותר לשנות.

קושיית האסיפת זקנים שהזקנים לא עברו על איסור שיבה למצרים

אמנם באסיפת זקנים תמה על דבריו, שהרי יש מקום לחלק טובא בין המעשה שאירע עם טרכינוס שמסרו נפשם על נרות חנוכה, שם נענשו היהודים שדרו במצרים והם שחטאו ושבו למצרים שפיר לא הגינה עליהם המצווה, ובין מעשה דתלמי שהביא את חכמי ישראל מארץ ישראל, אך לא גרו במצרים.

וביותר יש להוסיף ולהקשות על פי מה שכתב הרדב"ז (מלכים פ"ה ה"ז) על מה שפסק שם הרמב"ם: ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים כו'. וכתב הרדב"ז: ואם תאמר, תקשי לרבינו הרמב"ם שהרי נשתקע במצרים. ויש לומר שאנוס היה על פי המלכות, כי רופא היה למלך מצרים והשרים, ע"כ. הרי מבואר שבאופן שאנוסים הם בחזירתם אינם עוברים ונתבעים על איסור זה - ואם כן אף כאן מה חששו אותם הזקנים מחזירתם למצרים כיון שאנוסים היו על ידי תלמי המלך.

ובעיקר יסוד היש"ש שהוציא מדברי התוספות שאסור לשנות דבר מן התורה אף במקום הסכנה, כבר הזכרנו תמיהת היד אליהו שזאת מנין למהרש"ל והלא רק ג' עבירות חמורות נאמר בהם 'יהרג ואל יעבור', ומכח זה הוציא שאין כוונת המהרש"ל לסכנה ודאית אלא רק לחשש סכנה.

והנה בשיטה מקובצת (ב"ק שם) הביא בשם רבינו יהונתן: ולתשובת המינין נוכל להשיב שלא דברה המשנה אלא על שבעה גויים הקדמונים, דהותר לנו דמן, כדכתיב "לא תחיה כל נשמה" - דין הוא שלא יהא ממונם חביב מגופן, עכ"ל. הרי מבואר להדיא שלדעת רבינו יהונתן מותר לשנות דין זה מפני תשובת המינין.

חילוק הגרשז"א הגרמ"פ והציץ אליעזר בין שינוי דין התורה לפסק שלא כדן

בענין זה דן בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סימן קו אות ד, ומהדורה החדשה חו"מ סימן יב) אם מותר לדיין לפסוק שלא כדן משום פיקוח נפש. השואל שם רצה ללמוד מהמבואר בגמרא בכתובות (יט:): שמותר לעדים לחתום על שקר משום פיקוח נפש, שהוא הדין שמותר לדיין להטות הדין משום פיקוח נפש. אמנם הגרשז"א דחה הראייה, כי גם אם מותר לומר לעדים לחתום על שקר ולהוציא ממון שלא כדן מחמת ההיתר של פיקוח נפש - שהרי פיקוח נפש דוחה את כל זה, עדיין אי אפשר להוכיח מזה שמותר לשנות את חוקי התורה ולומר לבעל דין שהתורה מחייבתו, בו בזמן שפסק זה הוא שקר והיפך מדין תורתנו הקדושה.

אלא שמכל מקום מותר לדיין לפסוק שלא כדן מחמת סכנת נפשות, אך חובה עליו לפרסם אחר כך שעשה זאת מחמת סכנה. והוא מוסיף שאף שכתב היש"ש שצריך למסור את הנפש על שינוי דבר מן התורה, מכל מקום יש לומר שאין זה שייך להטיית דין, לומר על חייב שהוא זכאי או להיפך שבכך אינו משנה את חוקי התורה. ומסיים: ועדיין צ"ע קצת.

גם בשו"ת אגרות משה (ח"ה, אה"ע ח"ג סימן יח) כתב שהאיסור לשנות דבר מן התורה הוא אף במקום שאין חשש קלקול. והוכיח זאת, שהרי כל מקור דברי הים של שלמה הוא מדין שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם, וזה ברור שבית דין רשאי לחייב להישאר לשלם להעכו"ם כשיש חשש פיקוח נפש, ומכל מקום לומר שהדין הוא כן - אסור אף במקום פיקוח נפש. הרי מוכח מכאן, שאף שאין קלקול למעשה - שהרי מותר לבית דין לחייבו לשלם - מכל מקום עצם שינוי דין התורה אסור, עכ"ל. הרי שאף הוא הסכים לחילוק הגרשז"א בין פסק דין ובין שינוי עיקר הדין. וכך מבואר גם מדברי הציץ אליעזר (חי"ד סימן צט).

"ברור
שבית דין
רשאי
לחייב
להישאר
לשלם
להעכו"ם
בחשש
פיקו"נ,
ומ"מ
לומר
שהדין כן -
אסור אף
במקום
פיקו"נ"